

ajakirja numbri puhul trükitakse see erineva värviga. Kaust muutub nüüd väiksemaks. Esimesele aastakäigule andsid omanäolisi kaanejooniseid J. Vahtra ning A. Vabbe. 1931. ja 1932. aastakäikude kaaned muutuvad lihtsamaks. Üleval ajakirja nimi selges antiikvakirjas, millest silp "ON" on antud nn. negatiivses kirjas (s.t. mustal taustal valged tähed), keskel trükikirjas mõni luuletus ja/või kunstniku illustratsioon ning all toimetuse andmed. 1935. aastakäigu puhul jätkub sama stiil, samuti 1936. aasta ainsa numbri juures.

"Olioni" sisekujundus jätab pisut kirju, kuid kunstiliselt siiski heatasemelise mulje. Siin ilmuvad Jaan Vahtra, Ado Vabbe ja Rudolf Parise joonistused, Hugo Tshakna puulõiked, Hando Mugasto ja Agu Peerna linoolid, Ott Kangilaski ja Juhan Püttsepa illustratsioonid. Palju on huvitavaid ja nägusaid päisliiste. "Mir-iskusstva" ajajärk on vajutanud oma pitseri kahele E. Estami tušijoonisele (nr. 4 ja 5/1930), mis röömustavad silma oma juugendlik-ilutseva laadiga. Alates 1935. aastast hakkab ilmuma värviline reklaam, mis nii mõnigi kord osava kunstnikukäega kujundatud.

Ajakirja juurde kuulus lisaväljaanne "Lahtised Lehed", mis kujundusliku külje pealt tagasihoidlikumaks jäi.

Kultuuri kitsamaid valdkondi käsitlevatest ajakirjadest oli kindlailmeliselt kujundatud välimus Eesti Lauljate Liidu häälekandjal "Muusikaleht", mis alustas ilmumist 1924. aastal. Aastail 1930–1935 kujundas kogu "Muusikalehe" G. Reindorffi õpilane Johann Naha, kes lõi nii rahvuslikus laadis ornamentvinjette kui ka vabamas stiilis linoollõikeid ja kirjajundusi. Aastail 1936–1940 hakkas "Muusikaleht" ilmuma Günther Reindorffi joonistatud elegantses kursiivkirjas pealkirja ning *art déco*liku ornamentkaunistusega. Viimastel aastakäikudel ornament kaob.

Nagu nägime, võib 1930. aastate ajaloo- ja kultuuriajakirju lehitsedes leida terve hulga heatasemelisi kujundusi. Väga heade kunstnikutööde kõrval leidub loomulikult ka üksluist ja ilmetut. Üldiselt iseloomustab nende aastate ajakirjandusgraafikat otsingu-ajajärgu rahutus. Rahvuslikult omapärase joone ja kindla stiili väljakujundamine, mida tollal tähtsaks peeti, oli hoogsalt alanud, kuid ei peatanud edasiviivaid erimeelsusi. Just paljususes peitub arenguvõimalus.

Merle Talvik

Totalitarism, kolonialism ja demokraadid Brežnevi-aja Eestis

Totalitaarne riigikord on alati rohkem huvi ja uurimist leidnud kui demokraatlik. Juba Platon idealiseeris totalitaarsset riiki. Nii ka paljud tema järglased. Totaalne riik on täiuslik riigi, aga kas ka inimese seisukohalt? Platon uskus, et totalitaarne riik tagab inimesele õnne ja heaolu, sest tema mehhanismide kaudu saavad inimesed tegelda sellega, milleks nad on suutelised. Seevastu demokraatlik ühiskond on entroopia meelevaldas ning moraalil laostav. Totaalse riigi "idee materialiseerus" Eestigi jaoks mõõdunud sajandil. Ideest sai tegelikkus, aga missugune?!

6. veebruaril toimus Tartus Supilinnas kultuurirõhtu, mille sisuks oli totalitarism, kolonialism ja demokraadid Brežnevi-aja Eestis. Öhtu oli pühendatud Artem Juskevitsi (1931–1982) mälestusele, kelle surmast möödus neil päevil 20 aastat. Kavas oli Mart Nuti ettekanne "Totalitarismist ja kolonialismist" (vt. S-Keskuse koduleheküljel www.s-keskus.arhiiv.ee) ning Artem Juskevitsi võitluskaaslaste Mati Kiirendi ja Kalju Mätiku mälestused.

20. sajandi totalitaarsed süsteemid jagunevad teadagi kolmeks põhiliseks mudeliks: Itaalia fašism, Saksa natsionaalsotsialism ja Nõukogude kommunistlik. Eestil oli kokkupuuteid õieti nende kõigiga, enim muidugi viimasega.

Mis siis iseloomustas nõukogude tüüpi totalitarismi? Revolutsioon ja sellega õigustatud vägivaldsus, omandi ja võimu täielik tsentraliseeritus kui despootia omapärane vorm, nn. industriaal-despootia (Wittvogeli järgi) ja kolonialism kui nõukogude patriotismi, kommunistiideoloogia ellurakendamise lahutamatu osa. Selle koloniaalpoliitika vilju me tunneme ja omalaadse neokolonialistliku suhtumisega võitleme siiani.

Tuleb rõhutada, et kommunistlik süsteem avaldus erinevates ühiskondades ja kultuurides erinevalt, püsidis mitmes piirkonnas ainuüksi Nõukogude okupatsiooniar mee toel. Nõukogude süsteemis eksisteeris Nuti järgi viis kategooriat kolooniaid, kui emamaaks lugeda Venemaa ning selle keskmeks valge ortodoksne slaavlane.

1. Baltimaad – ühest küljest N. Liidu visiitkaart, teisest küljest võõristav suhtumine stiilis “vaenulik lääs”;

2. Ukraina, Valgevene, Moldaavia – valged, õigeusklikud ja slaavlased (v.a. moldaavlased), järelilikult “peaaegu omad”;

3. Armeenia, Gruusia ehk Kaukaasia kristlased – “mustad separatistid”;

4. Kesk-Aasia ehk moslemid – klassikaline koloonia, kus kasutati “jaga ja valitse” poliitikat;

5. loodusrahvad – neid lihtsalt hävitati.

Kolonialismipoliitikas toimus 1980-ndate aastate lõpul transformatsioon, kommunismiideoloogia asendamine õigeusu-ideoloogiaga ja ebavõrdsete lepingute pealesurumine endistele kolooniatele ehk nn. lähivälismaale.

Mart Nutt võrdles oma ettekandes totalitaarset riiki masinaga, kus igal elemendil (loe: inimesel) on oma kindel funktsioon. Need, kes ei vasta oma funktsioonile, kes tegutsevad ja mõtlevad teisiti, tuleb terviku huvides välja vahetada. Niisiis peaks totalitarism sobima tehnilise mõtteviisiga. Ometi oli just Eesti tehnilise intelligentsi hulgas kõige enam neid, kes totaalse riigi, Nõukogude Liidu masinikkusele vastu astusid. Nende hulgas ka Artem Juskevitš, ukrainlasest Eesti rahvuslane.

Artem Juskevitš oli pärit Lääne-Ukrainast, piirkonnast, mis oli ajalooliselt seotud pigem Poola kui Ukrainaga. Siit ka Juskevitši hüüdnimi “Pan”. Lääneukrainlasena ei võetud teda Kaasani ega Leningradi kõrgkoolidesse. Seetõttu proovis ta Tallinna Polütehnilise Instituudiga, sai sisse ja asus Eestisse. Siin sai temast nõukogude režiimi vastase põrandaaluse liikumise juhtfigure 1960-ndate aastate teise poole ja 1970-ndate esimese poole Eestis, liberaal-demokraatliku maailmavaate propageerija, Eesti Demokraatliku Liikumise (EDL) liidreid. Artem Juskevitš oli üks neist, kes kirjutas N. Liidu kolonialismist 1972. aastal ÜRO-le saadetud memorandumis.

Ülimaks kõigist väärtustest pidas Juskevitš vabadust. Võideldes Eesti vabaduse eest, uskus ta kaasa aitavat ka oma kodumaa Ukraina vabanemisele. Oma isikliku vabaduse ta nende tegude ja mõtete tõttu mõistagi kaotas. 1974. aasta detsembris Juskevitš vahistati ning saadeti pärast “demokraatide kohtuprotsessi” viieks aastaks Mordva ja Permi vangilaagrisse. Juskevitš oli see element, kes masinat kahjustas. Tema väljavahetamine ei andnud aga paraku oodatud tulemusi. Totaalne riik varises siiski kokku.

Artem Juskevitši põrandaalune raamat “Vene kolonialism ja rahvuste probleemid”, mis käsitleb rahvusküsimust Nõukogude impeeriumis ja selle mõjupiirkonnas, ootab alles kirjastamist. Juskevitši, Kiirendi ja Mätiku koostatud käsiraamat Nõukogude Liidu totalitaarse režiimi kukutamiseks “Must Kass” ehk “Eesti Demokraatliku Liikumise taktika ja strateegia” (1974) on loetav internetiaadressil www.hot.ee/mustakassifond/.

Juskevitši osa Eesti lähiajalooos väärivad uurimist koos nii paljude valgete laikudega, mis meie ajaloolist mälu iseloomustavad.

Kristel Valk